

АГРОБИЗНЕСНИ ТУЗИЛМАЛАРИДАН ҚИШЛОҚ ХУДУДЛАРИДАГИ КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШДА ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

Ёқубжонов Иброҳим Ғолибжон ўғли

НамДУ таянч докторанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7491139>

ARTICLE INFO

Received: 19th December 2022

Accepted: 28th December 2022

Online: 29th December 2022

KEY WORDS

Агробизнес тузилмалари, тадбиркорлик фаолияти, қишлоқ хўжалиги, хўжалик юритувчи субъектлар, механизм, хорижий тажриба, ишлаб чиқариш.

ABSTRACT

Мақолада мамлакатимиздаги хусусан Фарғона водийси вилоятларидаги мавжуд аграр тармоқ салоҳиятидан унумли фойдаланган ҳолда қишлоқ ҳудудларидаги ишлаб чиқариш имкониятларидан самарали фойдаланиб, ҳудуддаги тадбиркорликда тузилмалари таркибида саноат улушини ошириш, қишлоқ хўжалигини жадал ривожлантиришга хизмат қиладиган янги турдаги агробизнес тузилмаларини ташкил қилиш, ҳамда уларнинг фаолиятига жаҳон тажрибасидаги энг самарали ҳисобланган агробизнес тузилмалари фаолиятини ўрганган ҳолда, иқтисодий таъсирчан бўлган инструментларини жорий қилиш бўйича амалий таклиф ва тавсияларимиз бериб ўтилган. Хусусан Америка, Европа ҳамда бошқа кўплаб мамлакатлардаги қишлоқ хўжалиги фаолияти билан шуғулланаётган тадбиркорлик субъектларини давлат томонидан қўллаб қувватлаш механизмлари ва бу механизмлардан самарали фойдаланган ҳолда миллий қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчиларини қўллаб қувватлаш механизмлари бўйича ўрганишлар олиб борилиб, бу ўрганишларни локализациялаштириш масаласига тўхталиб ўтилган. Ҳозирги кунда фаолият юритаётган агрокластерларни қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларига хизмат кўрсатиш йўналишини ўзгартириш жумладан, қўшимча хизмат кўрсатувчи инфратузилма ташкил қилиш ҳамда унинг фаолият технологияси ишлаб чиқилган. Шу билан бирга қишлоқ ҳудудларидаги аҳолини иш билан таъминлаш ҳамда уларни яшаш шароитларини яхшилашга қишлоқ ҳудудларининг ўзида кичик хажмли аграр тармоқда етиштирилган

маҳсулотларни қайта ишлаш ва қадоқлашга мўлжалланган ишлаб чиқариш кучларини ишга тушириш борасида тавсиялар бериб ўтилган.

Адабиётлар шарҳи.

Ушбу мақоламизда жаҳондаги ривожланган мамлакатларнинг қишлоқ хўжалиги тармоғини қўллаб қувватлаш механизми ўрганган ва бу борада илмий тадқиқотлар олиб борган бир қатор олимларнинг илмий мақолаларидан фойдаланилди. Хусусан Очиллов Н.Ф. нинг “қишлоқ хўжалиги рақобатбардошлигини оширишнинг илғор хориж тажрибасининг қиёсий таҳлили” номли мақоласида Европа иттифоқи (ЕИ) мамлакатларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг ички ва ташқи бозордаги рақобатбардошлигини ошириш давлат субсидияси механизмнинг қўлланилиши ҳақидаги маълумот берилган. Насруллаева Т.Д.нинг “Стратегические приоритеты развития кластеров в АПК региона” номли мақоласида қишлоқ ҳудудларининг иқтисодий аҳволини яхшилашдаги агробизнес тузилмаларидан фойдаланишнинг жаҳон тажрибаси борасидаги ишлар таҳлил қилинган. Милосердов В.В. нинг “Многоукладная экономика АПК: состояние и перспективы” номли мақоласида Европа Иттифоқи мамлакатлари агрокластерлаштириш чора-тадбирларини амалга ошириш орқали қишлоқ хўжалигида, хусусан, чорвачилик билан шуғулланувчи фермер хўжаликлари ўртасида кооперациялашувни ривожлантириш масалалари муҳокама қилинган. Ахмедова Ж.А. ва Юсупова П.С.нинг “зарубежный опыт достижения

конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции” номли мақоласида Финляндия қишлоқ хўжалиги соҳасида кооперативларни шакллантириш орқали агробизнес субъектларининг хўжалик фаолияти юритиши учун зарур шарт-шароитларни таъминлаш борасида таҳлиллар олиб борилган. Абдиев М. Ж.нинг “Основные направления агропродовольственной политики Кыргызской Республики в условиях интеграции в Евразийский экономический союз” номли мақоласида “жаҳон амалиётида қишлоқ хўжалиги рақобатбардошлигини оширишда агросаноат интеграцион бирлашмаларини ташкил этишнинг шартномавий шаклидан фойдаланиш” борасидаги илмий таҳлиллар олиб борилган.

Кириш.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон шароитида қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ва унинг фаолиятини диверсификациялаш тармоқда қўшимча иш ўринлари яратиш, маҳсулот ишлаб чиқаришнинг қўшилган қиймат занжирини янада такомиллаштириш борасида ҳукумат томонидан йирик қўламдаги лойиҳалар мажмуаси ишлаб чиқилиб амалиётга жорий этилмоқда. Камбағалликни қисқартириш борасидаги хусусан қишлоқ ҳудудларидаги камбағалликни қисқартиришдаги амалий ишларимиз қишлоқ хўжалигини ривожлантиришдаги давлат дастурлари, президентимиз томонидан

чиқарилаётган қарор ва фармонлар ҳамда мавжуд муаммоларни бартараф этишга йўналтирилган амалий чора тадбирларимиз билан умумийлик касб этади. Камбағалликни қисқартишда агробизнесдан фойдаланиш борасидаги хориж тажрибасидан унумли фойдаланиш ҳамда бу тажрибаларни мамлакатимиз миллий хусусиятларини ҳисобга олиб, ҳудудлар кесимидаги тадрижий тавсифларини инobatга олган ҳолда ҳудудларга мослаштириш бизнинг асосий вазифамиз ҳисобланади. Бизнинг илмий ишимизда қишлоқ қишлоқ ҳудудларида агробизнесни ривожлантириш борасидаги хориж тажрибаси ва унинг мамлакатимизда қишлоқ камбағаллигини қисқартиришга тадбиқи ўрганилган ва Наманган вилояти мисолида амалий таклиф ва тавсиялар келтирилган ҳамда юзага келган муаммоларга ўзимизнинг илмий асосланган ечимларимиз бериб ўтилган.

Асосий қисм.

Европа Иттифоқи мамлакатлари агрокластерлаштириш чора-тадбирларини амалга ошириш орқали қишлоқ хўжалигида, хусусан, чорвачилик билан шуғулланувчи фермер хўжаликлари ўртасида кооперациялашувни ривожлантиришган. Масалан, Францияда бу турдаги кооперациялар 70 фоиз чўчқа гўштини етиштирса, ушбу кўрсаткич Нидерландияда – 26,0 фоиз, Германияда эса 25 фоизни ташкил этади. Швецияда ҳам бу турдаги кооперацияларда кўплаб фермер хўжаликлари ўзаро бирлашган бўлиб, мамлакат ҳудудида жами 18 та минтақавий кооперациялар ташкил этилган деб баҳоланади. Шунингдек,

фермерлар ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларни ривожланишини кўллаб-қувватлаш мақсадида “Миллий фермерлар кооперативлари бирлашмаси” ташкилоти тузилган¹.

Финляндия қишлоқ хўжалиги соҳасида кооперативларни шакллантириш орқали агробизнес субъектларининг хўжалик фаолияти юритиши учун зарур шарт-шароитларни таъминлашни мақсад қилиб кўяди. Жумладан, маҳсулотларни етиштириш, уларни сотиш, етказиб бериш, сақлаш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш, фермер хўжаликларини ишлаб чиқариш воситалари, техника ва асбоб ускуналари билан таъминлаш, уларга молиявий ва бошқа турдаги хизматлар кўрсатиш шулар жумласидандир. Таҳлиллар кўрсатишича, мамлакатда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун зарурий био-ўғитларнинг 50 фоизи, чорва моллари учун озуқаларнинг 65 фоизи, қишлоқ хўжалигининг техник ва ёқилғи таъминотининг 40 фоизи айнан кооперативлар томонидан таъминланади. Шунингдек, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлашда фермер хўжаликлари интеграцион кооператив бирлашмаларни шакллантиришга юқори даражада ҳаракат қиладилар. Бу турдаги бирлашмалар томонидан гўшт ва гўшт маҳсулотларининг 75 фоизи, сут ва сут маҳсулотларининг 92 фоизи ишлаб чиқарилади².

¹ Милосердов В.В. Многоукладная экономика АПК: состояние и перспективы // АПК: экономика, управ ление. – 2012. – № 2. – С. 10–21.

² Юсупова П.С., Ахмедова Ж.А. Зарубежный опыт достижения конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции. Региональные проблемы пре образования экономики, № 2, 2019. С. 21-27.

Жаҳон амалиётида қишлоқ хўжалиги рақобатбардошлигини оширишда агросаноат интеграцион бирлашмаларини ташкил этишнинг шартномавий шаклидан ҳам кенг фойдаланилади. Жумладан, АҚШда бу турдаги агросаноат интеграцион бирлашмаларида жами қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 30,0 фоизи ишлаб чиқарилади. Фермер хўжаликлари билан интеграцион ҳамкорлик тўғрисидаги шартномалар одатда йирик қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи саноат корхоналари ва савдо компаниялари ўртасида тузилади. Айниқса, қисқа муддатда истеъмолга яроқсиз ҳолатга тушиб қоладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича шартномалар тузиш кенг тарқалган. Масалан, сут ва сут маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича фермер хўжаликлари ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи йирик саноат корхоналари ўртасида шартномавий келишув асосида тузилган агро-интеграцион бирлашмалар томонидан 95 фоиз маҳсулот ишлаб чиқарилса, сабзавотларни қайта ишлашда ушбу кўрсаткич 83 фоизга тенг³.

Мамлакатимиздаги мавжуд агрокластерлардан фарқли равишда Европа Иттифоқи ва бошқа юқорида келтирилган қишлоқ хўжалиги ривожланган мамлакатларда қишлоқ хўжалиги фаолияти билан шуғулланувчи хўжалик юритувчи субъектлари ўзлари аъзо бўладиган

агрокластерларни танлаш ҳуқуқи биздагига нисбатан еркин ҳамда улар билан фаолият юритишдаги шартларни ўзаро келишув асосида эркин белгилаш имкониятига эга. Чунки улардаги агрокластерларнинг фаолияти бозор иқтисодиёти механизмларига мувофиқ ташкил этилган. Давлат идоралари ёки мансабдор шахсларнинг аралашувларисиз фаолият юритишга шарт – шароитлар яратилган.

Юқорида келтирилган мамлакатлардаги агрокластерлар ёки бошқа қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи бирлашмаларнинг турли – хил кўринишлари мавжуд. Бизнинг мамлакатимиздаги мавжуд шароитларни ҳисобга олган ҳолда агрокластерларнинг фақатгина ишлаб чиқариш салоҳиятларидангина фойдаланиб, товар ва маҳсулотлар етказиб бериш, хизмат кўрсатиш, молиявий хизматлар ва шу каби бошқа турдаги кичик хизматлар кўрсатиш соҳасида фаолият юритувчи кўплаб тадбиркорлик тузилмаларини ташкил этиш лозим деб ҳисоблаймиз. Шундагина қишлоқ хўжалигининг тадбиркори ҳисобланган фермер, деҳқон ва томорқа хўжаликларига хизмат кўрсатиш ва таъминот соҳаларида эркин бозор муносабатлари пайдо бўлади.

Бозор иқтисодиёти шаклланаётган ва ривожланаётган мамлакатларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришда 60 фоиз аҳоли банд ҳисобланса, ривожланган мамлакатларда ушбу кўрсаткич 10 фоизни ташкил этади⁴. Бу кўрсаткични ҳисобга олиб бизнинг

³ Абдиев М. Ж. Основные направления агропродовольственной политики Кыргызской Республики в условиях интеграции в Евразийский экономический союз // Общество и экономика. – 2017. – № 3, 4. – С. 136.

⁴ <https://www.agroprod-mash-expo.ru/ru/ui/17151/>

мамлакатимизнинг мавжуд меҳнат ресурсларининг ярмидан ортиғи аграр тармоқда банд этилишини таъминлашга эришилиши лозим. Ҳозирги вақтда мамлакатимизда аграр тармоқнинг асосий қисми мавжуд фермер хўжаликларидан иборат эканлиги ҳаммамизга маълум. Бу тармоқнинг иқтисодий ҳолатини ҳисобга оладиган бўлсак хўжаликда банд бўлган ишчилар сони ҳудуддаги мавжуд меҳнат ресурсларининг аксарият қисмини таъминлашга имконияти мавжуд эмас. Деҳқон ва томорқа хўжаликларининг фаолиятига назар соладиган бўлсак уларда асосан оила аъзоларининг меҳнатидан фойдаланилади. Бундан келиб чиқиб қарасак уларда қўшимча иш ўринлари яратишга имконият деярли йўқ. Фермер хўжаликларининг мавжуд иқтисодий ҳолатини ҳамда деҳқон ва томорқа хўжаликларининг юқорида такидланган ҳолатидан келиб чиқадиган бўлсак қишлоқ ҳудудларида қўшимча иш ўринлари яратиш учун ушбу хўжаликларнинг ҳозирги ҳолатида имконият мавжуд эмас. Қишлоқ ҳудудларидаги аҳолини даромадли иш ўринлари фақатгина ер ресурсларидан фойдаланиш билан боғлиқ фаолият турларини эмас балки, маҳсулот етиштирилгандан кейинги жараён етиштирилган маҳсулотларни сақлаш, қайта ишлаш, қадоқлаш, ва шу каби сервис хизматлари кўрсатиш орқали қўшимча қиймат яратиладиган фаолият турларига жалб қилиш орқали ҳудуд аҳолисини даромад манбаи билан ҳамда иқтисодий ривожланишни барқарорлигини таъминлаш ҳозирги кундаги энг устувор вазифамиздир. Бунинг учун ишлаб чиқариш соҳасида

агробизнес тузилмаларини фаолиятини ривожлантириш ҳамда улардан қишлоқ ҳудудларидаги бандликни таъминлашда фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Қишлоқ ҳудудларининг иқтисодий аҳволини яхшилашдаги агробизнес тузилмаларидан фойдаланишнинг жаҳон тажрибасида Агрокластерларни шакллантириш ва уларни ривожлантириш орқали тараққий этган мамлакатлар халқаро рақобат муносабатларининг кучайиши шароитида қишлоқ хўжалиги, айниқса, озиқ-овқат хавфсизлиги соҳасида ҳимоявий чораларни ҳам амалга оширадилар⁵. Агрокластерлар ҳозирги кунда мамлакатимиз қишлоқ хўжалигининг локомативига айланиб улгурди десак муболаға қилмаган бўламиз. Мисол учун пахтачилик ва ғаллачилик соҳасида республикамизда кўплаб агрокластерлар ўз фаолиятларини юритишмоқда. Мамлакатимиздаги мавжуд ғаллачилик ва пахтачилик йўналишидаги барча фермер хўжаликлари агрокластерларга бириктирилган ҳолатда фаолият юритишмоқда.

Хулоса.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш билан шуғулланувчи хар-бир тадбиркорлик субъекти ёки жисмоний шахслар ўзлари эркин равишда бозордаги мавжуд хизматлардан фойдаланиш имконияти ўз фаолиятларида уларга бир қатор авзалликларни беради:

⁵Насруллаева Т.Д. Стратегические приоритеты развития кластеров в АПК региона / Т.Д. Насруллаева // Вопросы структуризации экономики. – 2010. – № 1. – С. 174–177.

-бозор механизмлари тўла амал қилувчи эркин хизматлар бозорида сифатли, тезкор маҳсулот ва хизматлардан фойдаланишлари натижасида етиштирилаётган маҳсулотларининг миқдори ҳамда сифати ортишига олиб келади.

-рақобат муҳити мавжуд бўлган хизматлар бозорида фермер, деҳқон ва томорқа хўжаликларининг харажатлари камайишига ва бу омил билан уларнинг даромадлари ортишига олиб келади;

-хизматлар бозоридаги юқори рақобат муҳити улар ўзларининг фаолиятларига аграр тармоқда юқори малакали кадрларни жалб қилишига олиб келади. Натижада хизмат кўрсатиш сифати ҳам ортиб боради;

Қишлоқ хўжалигидаги хўжалик юритувчи субъектларга Хизматлар соҳасидаги маҳсулотларга бозор талабининг ортиши натижасида хизматлар бозорида ҳам бир қатор имконият ва афзалликларни яратади.

-Бозор талабининг ортиши натижасида ҳудуддаги кўплаб меҳнат ресурсларини даромадли иш ўринлари билан таъминланишига эришиш мумкин;

- Хизматлар соҳасидаги тадбиркорларнинг даромадлари бевосита қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш билан шуғулланаётган корхоналарнинг даромадлари билан тўғри пропорционал бўлиб, бу хўжаликларнинг даромадларини ўсиши албатта хизматлар соҳасидаги тадбиркорларнинг даромадларини

ортишига олиб келади. Уларнинг даромадлари ортиши эса бозорда эркин рақобат муҳитини мавжудлиги сабабидан бозорга янги хизмат кўрсатувчи субъектлар пайдо бўлишига олиб келади. Янги пайдо бўлган тадбиркорлик субъектлари тармоқни қўшимча инвестициялар билан таъминлайди;

-Шаффоф ва сифатли хизматлар бозорида мавжуд тадбиркорлик субъектлари томонидан хизмат кўрсатилиши натижасида турли-хил моддий имкониятдаги хўжалик юритувчи субъектлар пайдо бўлади. Бу эса хизматлар бозорининг бир неча турдаги сифат даражасидаги кўринишлари пайдо бўлишига олиб келади. Чунки моддий имконияти юқори бўлган маҳсулот етиштирувчилар юқори самара берадиган хизмат турларидан фойдаланишга ҳаракат қилишга интилишади. Табиийки сифатли, самарали хизмат турларининг нарҳи ҳам қиммат бўлади. Бундан келиб чиқиб хизмат кўрсатувчи субъектлар учун юқори даромадли хизмат тармоқлари пайдо бўлади;

-Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш билан шуғулланаётган корхоналар (фермер, деҳқон ва томорқа хўжаликлари) даромадларининг ортиши ушбу кўрсатилаётган хизматлар бозоридан фойдаланиш кўламини ортишига олиб келади.

References:

1. Юнусова П. С. Создание региональных научно-инновационных и производственных кластеров для модернизации аграрного сектора экономики.

2. Очилов Н.Ф. Қишлоқ хўжалиги рақобатбардошлигини оширишнинг илғор хориж тажрибасининг қиёсий таҳлили. Иқтисод ва молия / Экономика и финансы 2021, 6 (142).
3. <https://www.agroprod mash-expo.ru/ru/ui/17151/>.
4. Насруллаева Т.Д. Стратегические приоритеты развития кластеров в АПК региона / Т.Д. Насруллаева // Вопросы структуризации экономики. – 2010. – № 1. – С. 174–177.
5. Милосердов В.В. Многоукладная экономика АПК: состояние и перспективы // АПК: экономика, управление. – 2012. – № 2. – С. 10–21.
6. Юсупова П.С., Ахмедова Ж.А. Зарубежный опыт достижения конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции. Региональные проблемы преобразования экономики, № 2, 2019. С. 21-27.
7. Абдиев М. Ж. Основные направления агропродовольственной политики Кыргызской Республики в условиях интеграции в Евразийский экономический союз // Общество и экономика. – 2017. – № 3, 4. – С. 136.
8. Sirojiddinov K., Mirsoliev A. DEVELOPMENT OF EXPORT POTENTIAL OF AGRICULTURAL PRODUCERS IN THE CONTEXT OF ECONOMIC INTEGRATION.
9. Сирожиддинов К. И. ВОПРОСЫ НАРАЩИВАНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНЫХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ // Приоритетные векторы развития промышленности и сельского хозяйства. – 2021. – С. 391-397.
10. Сирожиддинов К. И., Ботирова Р. А. АГРОМАРКЕТИНГ В УСЛОВИЯХ УСИЛЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА.
11. Сирожиддинов К. И. АКТУАЛЬНОСТЬ УСИЛЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕГИОНОВ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСА // Экономика и социум. – 2020. – №. 4. – С. 871-876.
12. Сирожиддинов К.И. Наманган вилоятида аграр соҳанинг ривожланиши тенденциялари таҳлили иқтисод ва молия – 2015.-№. 4. – 61-66 бет.
13. Sirojiddinov Kamoliddin Ikromiddinovich | OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT OF THE AGROLOGISTICS SYSTEM IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. NeuroQuantology | November 2022 | Volume 20 | Issue 18 | Page 179-189 | doi: 10.14704/nq.2022.20.18.NQ880022.